

ИЗАЗОВИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА КУЛТУРНОГ ДОБРА ПЕТРОВАРАДИНСКЕ ТВРЂАВЕ

Резиме

Одрживи развој треба да омогући избалансиран социоекономски развој уз поштовање ограничења животне средине. Културно наслеђе, као саставни део (урбане) животне средине, значајан је ресурс за постизање овог циља. Поред неопходности постизања одрживог развоја, локалне заједнице суочене су са бројним изазовима глобализације који диктирају нове друштвене, економске и политичке обрасце деловања. Градови Југоисточне Европе чије су државе у процесу придруживања Европској унији, имају посебно важан задатак да своје развојне политике прилагоде законодавству и прокламованим смерницама уније базираним на одрживом развоју. Културно наслеђе је у Европској унији препознато као ресурс за изградњу заједничког европског идентитета, па је његово неговање и унапређење од изузетног значаја. Културно добро Петроварадинска тврђава у граду Новом Саду је један од вредних споменика европске прошлости на територији Републике Србије. Његово место у локалном социоекономском развоју није адекватно вредновано, и самим тим недовољно је препознато као елемент за постизање одрживог развоја.

Кључне речи: одрживи развој, градитељско наслеђе, глобализација, Европска унија, Петроварадинска тврђава

1. Увод

Циљ овог рада је да укаже на изазове одрживог развоја градитељског наслеђа на примеру културног добра Петроварадинске тврђаве у Новом Саду, Република Србија.

За остварење овог циља неопходно је указати на потенцијале културног наслеђа који у оквиру парадигме одрживог развоја и под утицајем глобализације могу да укажу на нове правце савременог локалног развоја.

Глобализација, у различитим видовима, снажно утиче на локалне идентитете, правце економског развоја и политичког деловања. Културно наслеђе, у прошлости доживљавано као препрека економском развоју и стални трошак, данас је ресурс за развој нових видова економије (креативних, културних и забавних индустрија, културног туризма...), очување старих заната и послова у обнови наслеђа, па се сагледава као допринос стварању радних места, благостању и квалитету живота локалне заједнице.

Приближавање Европској унији је задатак који од земаља Југоисточне Европе подразумева сложена системска прилагођавања. Уједначавање законодавног система треба да олакша процес међуевропског умрежавања и да обезбеди услове за уједначавање степена (одрживог) економског и друштвеног развоја свих земаља европске заједнице. Изградња заједничког европског (културног) идентитета јесте један од процеса европских интеграција. Културно наслеђе земаља источне и југоисточне Европе постаје све признатији део заједничког европског наслеђа, па је због тога важно да у свим међудржавним и регионалним стратегијама културно наслеђе буде ресурс за одржив економски и друштвени развој без (даљег) угрожавања животне средине.

Петроварадинска тврђава, културно добро од великог значаја у оквиру градске заједнице Новог Сада, у највећем броју званичних докумената је пре-

позната као значајан просторни потенцијал, социоекономски ресурс за укупни и одрживи развој на локалном, али и на националном нивоу. Изазови с којима је суочен даљи развој Петроварадинске тврђаве, базирани на нејасној визији развоја и актуелним инфраструктурним пројектима, могу да угрозе потенцијале овог културног добра и постизање циљева савременог одрживог развоја Новог Сада.

2. Одрживи развој и градитељско наслеђе

2.1. Дефиниције одрживог развоја

Приоритети развоја према Гутланду (Gootland, 1995) би требало да подразумевају побољшање људског благостања, смањење сиромаштва, неписмености, глади, болести и неравноправности. Угроженост животне средине и ограниченоост ресурса усмерили су глобалну пажњу на преиспитивање политике развоја и начине њеног спровођења, а посебно концепт *стварних потреба човечанства* и идеју о *ограничењима животне средине*. Најшири консензус о неопходности одрживог развоја је кристалисан у Брутландовом извештају из 1982. године, који је утврдио најопштнију и даље најсвеобухватнију дефиницију по којој је одржив такав развој који ће задовољити потребе садашње генерације, без угрожавања способности будућих генерација да задовоље своје потребе. Ова дефиниција, даље развијана на конференцијама Уједињених нација¹ и других организација², постала је парадигма савременог развоја.

На основу ове опште дефиниције, многи аутори тврде да је одржив само онај развој који интегрише економску, социјалну одрживост и одрживост животне средине.

Економска одрживост је веома важан предуслов за употпуњавање људских потреба и за сваки дугорочни напредак животних услова грађана. Показало се да ни економски раст генерално, нити пораст примања на појединачном нивоу, нису довољна гаранција напретку целокупног становништва. „Аспект квалитативног напретка се све више сагледава с једнаком важаношћу као и побољшање материјалних услова. Другим речима, није више довољно обраћати пажњу на економски развој одвојено од осталих аспеката развоја“ (Tweed/Sutherland, 2005: 63–64), што је допринело развоју савремених економија које потенцирају одрживу употребу културног наслеђа.

Социјална одрживост наглашава потребу унапређења квалитета живота свих грађана порастом основних материјалних примања и повећавањем социјалне равноправности, тако да све групе имају слободан приступ ресурсима, могућностима за образовање, и квалитетне услове за живот. С општим напретком друштва мењају се и потребе његових становника, који након задовољења оних основних, теже задовољењу виших потреба. За локалну заједницу од посебне важности је осећај међугенерациске равноправности кроз чињеницу да садашња генерација штити културни капитал у корист следеће генерације.

¹ На Конференцији у Рио де Жанеиру 1992. године усвојена је Агенда 21, чији садржај је свеобухватан акциони план који је неопходно предузети на глобалном, националном и локалном нивоу од стране организација УН, влада и других група у свакој области у којој људске делатности имају утицаја на животну средину.

² Међународни институт за одрживи развој (IISD/IIDD) у Декларацији из Токија (1987) је формулисао постулате на којима би требало да се заснива политика (одрживог) развоја (<http://www.iisd.org/sd/tokyo.asp> (20. 9. 2010))

Одрживост животне средине је доминантна брига одрживог развоја. Раније доживљавана као ограничење људског развоја, она је данас углавном усмерена ка разумној употреби ресурса из природе, односно из непосредног животног окружења. Очување урбане животне средине, коју чине и зоне градитељског наслеђа, једнако је важно за достизање прокламованих циљева одрживог развоја.

2.2. Градитељско наслеђе у политикама (одрживог) развоја

Културно наслеђе је постало значајан ресурс и квалитет (урбане) животне средине и реалан ресурс за обезбеђење циљева одрживог развоја. Највећи број дефиниција констатује да је културно наслеђе група добара материјалне и нематеријалне имовине, приватног власништва, имовине јавних и других институција, имовине верских заједница и националних добара која имају велику историјску, уметничку, научну и културну вредност која је због тога вредна очувања од стране нација и људи, служи као трајни квалитет људског идентитета који обухвата све генерације.

Сагледавајући значај културног и градитељског наслеђа, а како би се осигурао његов статус у новим политикама развоја, осмишљени су механизми његовог очувања и нове пожељне употребе. Наднационална тела Уједињених нација (УНЕСКО), Европске уније (Европска комисија) и других (Савет Европе), устројила су правне основе за заштиту, унапређење и промоцију културног и градитељског наслеђа које ће земље потписнице уградити у своју легислативу³ и у пракси примењивати њихове одредбе.

Земље у транзицији у југоисточној Европи се налазе пред значајним изазовом: како сачувати своје природне и културне ресурсе и обезбедити економски и друштвени напредак у складу са савременим стандардима које је прописала Европска унија. Политичари ће без сумње хтети немогуће – да повећају несметани развој, потрошњу ресурса и енергије из извора у окружењу, користећи људску економију, и да окружењу врате отпад, повећавајући општу потрошњу (Redklift, 1989). Један од основних приоритета савременог развоја Републике Србије је обиман развој инфраструктуре како би се оствариле претпоставке економског (и друштвеног) развоја земље. Локалне самоуправе, спроводећи смернице овакве политике кроз законе и планске документе, примењују опште смернице за обликовање своје политике (одрживог) развоја у којима је препознат значај културног наслеђа. Ипак, у транзиционом систему Републике Србије, важи Бурдијеова тврдња (Bourdieu, 1986) да власт настоје да наметне ефекат (не)препознавања на оним тржиштима где културни капитал није препознат као економски капитал, било да се односи на културу или на социјално благостање.

2.3. Индикатори одрживог развоја од утицаја на градитељско наслеђе

Индикатори могу да обезбеде упутство за суштинско доношење одлука на различите начине. Они могу да преведу научна знања у употребљиве инфор-

³ Конвенција о заштити архитектонског наслеђа Европе, Гранада, 3. 10. 1985, Савет Европе, European Treaty Series- №121; Европска конвенција о пределу, Фиренца, 20. 10. 2000, Савет Европе, European Treaty Series- № 176. Конвенција утврђује мере за заштиту предела и обавезе земаља потписница да утврде политику заштите предела која ће садржати генералне принципе, стратегије и смернице што ће омогућити усвајање специфичних мера чији је циљ заштити, управљање и планирање предела.

мације које могу да подрже процес одлучивања, и да помогну мерење и подешавање напретка према циљевима одрживог развоја.

Комисија за одрживи развој Департмана за економске и социјалне послове Уједињених нација (CSD)⁴ утврдила је оквир и методологију за индикаторе процене достизања прокламованих циљева одрживог развоја. Тестирањем законодавства и остварености смерница у 22 земље света, између осталог је утврђено да индикатори за заштиту градитељског наслеђа нису прецизно утврђени, па су у препорукама CSD-а сврстани у приоритете. У извештају у ком су утврђени оквир и методологија за индикаторе, зоне градитељског (културног) наслеђа су сврстане у заштићене зоне (животна средина, биодиверзитет, екосистем) и њихова заштита вреднована групом социјалних индикатора мора бити третирана јединственом политиком. Релевантна политика, ослоњена на индикаторе, подразумева утврђивање:

- сврхе (индикатори који ће утврдити до које мере је зона градитељског наслеђа заштићена од некомпатибилних намена),
- релевантности за одрживи/неодрживи развој (индикатори који ће утврдити значај зоне градитељског наслеђа за пожељну разноврсност животне средине и њену везу са руковођењем утицајима људских активности),
- међународне конвенције и споразуми (индикатори проистекли из утврђених обавеза стране потписнице),
- међународни циљеви/препоручени стандарди (индикатори проистекли из обавеза чланства у међународним организацијама и асоцијацијама),
- веза са другим индикаторима (ови индикатори су повезани са другим индикаторима који су у вези са начином употребе земљишта и ресурса).

На основу наведених индикатора, утврђује се методологија за процену утицаја на одрживи развој зона градитељског наслеђа. Након процене тако добијених података, ради се њихова процена и утврђују смернице за даље деловање.

Прецизнији систем индикатора применљив за урбани развој градова, на основу истраживања „Концепт система индикатора за праћење одрживог развоја градова“,⁵ дефинисан је у неколико модула, и у оквиру њих, групе принципа одрживог развоја, што је приказано у Табели 1.

3. Градитељско наслеђе у савременој и одрживој социоекономској перцепцији урбаног развоја

3.1. Савремена социоекономска база за развој градова

Интензивирање глобализацијских токова снажно утиче на промену природе савременог света, стратегије и правце његовог развоја. Димензија простора се сузила као резултат развоја модерних средстава транспорта и комуникација, што је резултирало убрзањем токова новца, информација, људи и убрзало се глобално медијско и културно премрежавање. Градови су постали чворишта мрежа новог глобализованог света, што је утицало на стратегије развоја базиране на унапређењу њихове финансијске, културне, забавне и друге атрактивности.

⁴ Commission on Sustainable Development, на деветој седници, одржаној 16–27. aprila 2001, донела је извештај о индикаторима одрживог развоја, оквиру рада и методологијама (Indicators of Sustainable Development: Framework and Methodologies). Ове смернице су дефинисане након тестирања примене индикатора одрживог развоја у 22 земље света.

⁵ Целебџић, О., Петрушевски, Љ., Базик Д. (2006).

ТАБЕЛА 1. – ИНДИКАТОРИ ОДРЖИВОГ УРБАНОГ РАЗВОЈА

Модул	Принципи одрживог развоја који се односи на просторни развој градова	Кључни урбани индикатори
Економске функције града	Економски развој не сме игнорисати социјалне и еколошке последице; Развој малих предузећа и породичних мануфактура води већој запослености, посебно за осетљиве социјалне групе становништва.	Производ града/индекс богатства (благостања); Разноврсност привредне структуре; Неформални облици запошљавања; Стопа раста незапослености.
Просторна структура града, намена и начин коришћења простора	Развој треба да буде оријентисан на кратке дистанце и јавни превоз, Треба тежити балансираном односу слободних/зелених и изграђених/заузетих површина, Треба тежити рационалном коришћењу земљишта и избегавању конфликта у простору.	Зависност од аутомобила; Размештај функција према везама агломерирања: привлачење и одбијање; Атрактивност градских целина; Расположивост и доступност зелених и отворених простора; Заштићена природна подручја и објекти; Наслеђене урбане форме, очување амбијента и „духа“ места.
Квалитет животне средине	Људско здравље зависи од здраве средине, што укључује: квалитет ваздуха, изложеност буци и др. Неопходно је обезбеђивање једнаких услова за безбедан и здрав живот;	Концентрација загађења ваздуха у зонама претежно стамбених и туристичких намена; Изложеност саобраћајној буци и могућност дневног ублажавања деловања загађења.
Одрживост саобраћаја	Ефикасан и по животну средину безбедан саобраћајни систем; саобраћајна мрежа прилагођена функцијским токовима (комуникације, производња, дистрибуција, услуге); Стратегија развоја саобраћаја треба да води смањењу потребе за приватним моторним возилима фаворизујући јавни превоз, и уопште да допринесе смањењу загађења и повећању безбедности саобраћаја.	Интермодалност саобраћајног система; Организованост јавног и приградског превоза према величини насеља и дневним миграторним токовима; Обим саобраћаја у дневном и сезонском вршном периоду у односу на стварни капацитет саобраћајница; Густина друмске мреже (km/100 km ²).
Институционални и оквир за одрживи развој	Транспарентност и ефикасност градске власти. Неопходна је потпунија партиципација грађана у доношењу одлука о уређењу и организацији насеља. Потребно је јачање улоге одређених друштвених група у локалним иницијативама за одрживи развој.	Финансијска способност града; Учешће грађана у доношењу одлука о развоју града; Подршка активностима грађанских удружења у промовисању одрживог развоја, Формирање саветодавног тела за одрживи развој на нивоу локалне управе.

Градови са значајним културним наслеђем имају предност у односу на конкуренцију, јер објекти, уметнички предмети, традиција, вредности и занати из прошлих времена могу покренути инспирацију за савремени економски развој. „Култура нам помаже да се прилагодимо промени тиме што ћемо учврстити наше веровање ко смо – показујући да долазимо од некуд и да имамо шта да понудимо, што нам може дати смелост и сигурност у суочавању са будућношћу“ (Landry, 2000: 39).

3.2. Социолошки аспект

Уопштено говорећи, наслеђе означава све оно што претпостављамо да нам је остављено из прошлости. Иако није свако наслеђе једнако пожељно, најшире гледано, сматра се да је вредно и незаменљиво, суштински важно личном али и колективном идентитету и неопходно за осећај самопоштовања.

Локални идентитет постаје посебно важан у променама које обликује глобализација. Културна и медијска глобализација, вођене глобалним капиталом који форсира конзумеризам и „животне стилове“, утичу на хибридизацију културе и постаје узрок конфликта и креативности. Креативност је у овом случају део савремене постмодерне културе која се доказује на слободном тржишту и охрабрује постмодернистичко право на избор. Изградња новог, или преобликовање старог идентитета у складу са промењеним (глобалним) окружењем јесте један од најзначајнијих изазова савременог друштва.

Специфична историјска традиција европских градова помаже у изазовима глобализације који су на „старом“ континенту суочени са процесом изградње супранационалног – европског идентитета и великим приливом становника изван Европе. Пројекат Европска престоница културе је креативан одговор на потребу за јачањем локалних идентитета градова. Поред обнове и реартикулације историјских материјалних и нематеријалних вредности, пројекти урбане обнове и улагање у инфраструктуру отварају могућности за поновно вредновање и осмишљавање савременог идентитета европских градова.

Ипак, третман традиционалног урбаног миљеа зависи од перцепције грађана и изабране локалне власти која је надлежна за управљање урбаним развојем. Пројекат европска престоница културе је само један у низу покушаја да се градитељско наслеђе европских градова поново вреднује и искористи као ресурс за обликовање новог идентитета локалних заједница који би им обезбедио одрживи развојни друштвени концепт у глобализованом свету.

3.3. Економски потенцијал и бенефити градитељског наслеђа

Градитељско наслеђе као специфичан урбанистичко-архитектонски исказ културног наслеђа, јесте врста опредмећеног културног капитала који је предодређен да функционише као симболични капитал и као такав треба да буде препознат као економски капитал (Bourdieu, 1986).

Економски развој наизглед постаје оптерећење за постизање одрживог развоја, јер је економија сама по себи агресивна и „неумољиво крчи путеве и руши све препреке које стоје на путу остварења њених циљева и задатака, па је тако сама по себи непријатељ сваког мирења с постојећим стањем⁶, прихватања стагнирања и вегетирања“ (Шошкић, 1990: 18). Међутим, економски одржив развој је нашао пут преко нових видова економија (културне и креативне економије...), које својим развојем не угрожавају животну средину и њене ресурсе користе у складу са принципима одрживог развоја.

Савремени урбани менаџмент, као алат у успостављању одрживог урбаног развоја, подразумева употребу градитељског наслеђа за обликовање специфичног бренда града и маркетинга његове слике у циљу обликовања (тржишне) препознатљивости. Добра позиција у регионалним, европским или глобалним мрежама се базира на стратегијама савременог локалног економског развоја и подразумева развој специфичних области:

- савремене економије (креативне индустрије),
- културних, и других видова туризма,
- економије обнове и унапређења културног наслеђа.

⁶ За савремену економију вреди гесло: промене су услов опстанка! (Шошкић)

Креативне индустрије као део савремених економија, покретачи су локалне економије у новом економском (глобалном) окружењу. Креативне индустрије су настале захваљујући силама глобализације и променама у култури и комуникацијама које упућују на нове принципе организација, где су прилике смештене у: знању, идејама, иновацијама, истраживањима, улагањима у инфраструктурно-комуникативне технологије, образовању и локалним и глобалним заједницама. Креативне индустрије производе „симболичну робу“ (идеје, доживљаје, слике...) чија вредност зависи од симболичних значења које у њима проналази крајњи корисник (гледаоци, публика, читаоци, потрошачи), а та вредност се може превести у финансијски профит (Bilton/ Leary, 2002: 50).

Културни и други видови туризма (пословни, конгресни, шопинг) су постали део стратегије градова која обухвата развој послова заснованих на атракцијама, забави, покретању малих бизниса, привлачењу страних инвестиција, али и улагању у инфраструктуру градова. Већа свест о значају културе, повећање економске моћи становника, повећање слободног времена којим људи данас располажу, и повећање квалитета путовања и веза су допринели повећању заинтересованости и употребе културних добара.

У оквиру свог обраћања на Конференцији посвећеној конзервацији и развоју, Донован Рипкема (Rurkema, 1999) сматра да *економска стратегија развоја базирана на очувању и заштити историјског градитељског наслеђа*, има неколико мерљивих бенефита:

1. Стварање радних места (рехабилитација објеката значи фокусирање локалне економије на специфичне послове и приходе),
2. Пословна обука и преношење вештина и знања локалних занатлије (обука кроз послове обнове објеката градитељског наслеђа),
3. Компатибилност с напретком (концепт примерене поновне употребе ефикасно обновљених објеката историјског наслеђа најширег могућег спектра употребе),
4. Препознатљивост производа (грађена средина, можда најбоље, исказује разноврсност заједнице, идентитет, индивидуалност, укратко своју различитост),
5. Најефикасније место за културна добра и услуге (физички контекст градитељског наслеђа даје осећај аутентичности, оригиналности и локалности уметности),
6. Природни пословни инкубатор за мала предузећа (предузетништво готово увек започиње у малој размери – пословни инкубатори с једним или двоје запослених, у малом простору на доброј локацији историјског градитељског наслеђа),
7. Могућност за туризам (сегмент светске економије који ће најбрже расти).

Савремени урбани менаџмент користи све наведене елементе за обликовање такве развојне стратегије града у којој се културно наслеђе може квалитетно искористити у брендирању и маркетингу (слике) града. Императив савременог урбаног менаџерства је глобална промоција града као потенцијална шанса за велики „нови“ почетак.

4. Визија развоја Петроварадинске тврђаве

Феномен историје, материјализован у културном и градитељском наслеђу, јесу културно-уметничка блага која јавне власти истичу у сваком политички кључном догађају, и зато су та блага осуђена на манипулацију и притиске (Boyer, 1995).

Горња и Доња тврђава с подграђем у Петроварадину,⁷ представљају просторну целину од велике културне и историјске вредности. Садашња Петроварадинска тврђава је грађена је у периоду од 1692 до 1780. године, по систему инжењера Себастијана Вобана. Простире се на површини од 112 ха, с подземним војним галеријама на четири спрата у дужини од 16 km. Служила је у одбрамбене сврхе (12.000 пушкарница и места за 400 топова). Петроварадинска тврђава је 1948. године уступљена цивилним властима, а од 1951. је отворена за посетиоце.

4.1. Постојеће стање и планске перспективе развоја

Постојећа намена Петроварадинске тврђаве подразумева централне функције (култура, забава, угоститељство) с незнатним учешћем становања (у Доњој тврђави – Подграђу) и делом у специјалној намени (Војска Србије). Сама тврђава – и њено непосредно окружење – садржи значајне зелене површине које су намењене рекреацији. Осим сталних садржаја културе које чине Музеј Града Новог Сада с подземним војним галеријама, Архив Града Новог Сада, неколико зона уметничких радионица и атељеа, на тврђави се налазе и уметничко-образовне институције (Академија уметности), планетаријум и опсерваторија. У неколико објеката на Горњој тврђави налазе се хотел⁸ и неколико угоститељских објеката (ресторани и кафићи), као неопходна допуна њеној основној културној понуди, а као локација с најатрактивнијим погледом на Нови Сад. Програми повремених културних, музичких и забавних фестивала значајно доприносе културној и туристичкој понуди како тврђаве тако и Новог Сада и Србије. Међу најзначајнијим је музички фестивал ЕХИТ,⁹ у организацији истоименог удружења, који је од овог културног добра направио регионално и глобално препознатљиво место. Културну понуду допуњавају и други локални и регионални сајмови и фестивали, позоришне и музичке представе.

Осим удружења ЕХИТ, постоји неколико других формалних и неформалних удружења грађана која су окупљена око идеје унапређења и промовисања културног наслеђа Петроварадинске тврђаве. Међу њима је удружење Субурбијум, које је члан мреже невладиних организација Југоисточне Европе.¹⁰

Управљање Петроварадинском тврђавом, од када је прешла под цивилну управу 1949. године, мењало се више пута. У првом периоду основана је посебна Градска управа Петроварадинске тврђаве (1951–1962), управа је затим

⁷ Утврђене су за непокретно културно добро од великог значаја Одлуком о утврђивању непокретних културних добара од великог значаја ("Службени лист АПВ", број 25/1991).

⁸ Обнова хотела „Варадин“ и других објеката који су уступљени на 30 година приватном лицу, обновљени су заједно са Официрским павиљоном (једним делом у надлежности Града Новог Сада), су једини значајни пројекти обнове објеката последњих неколико година.

⁹ Пратећи садржаји фестивала ЕХИТ су међународне конференције младих посвећене увек актуелним проблемима образовања, интеграције мањина, различитим врстама графика и др. (www.exitfest.org)

¹⁰ www.seeheritage.org

припојена ЈП “Градско зеленило“ (1962–1980), које је након наведеног периода без посебних надлежности (1980–1992), а затим је Град основао ЈП „Петроварадинска тврђава“ (1992–1997). Данас је ингеренција подељена између два градска јавна предузећа чије су основне делатности управљање градском имовином (ЈП „Пословни простор“) и управљање инвестицијама (ЈП „Завод за изградњу града“). Инвестициона улагања у Петроварадинску тврђаву су у периоду 2007–2010. била подељена на: студије и пројекте (55,5%), санацију објеката (9,26%), изградњу инфраструктуре и уређење зеленила (33,3%) и археолошка истраживања (1%).¹¹ Према позицијама спроведених радова може се сагледати структура извршених радова, па се може закључити да су радови на обнови Петроварадинске тврђаве ретки, спорадични, углавном везани за изградњу и обнову инфраструктуре и обезбеђење објеката од рушења у циљу осигурања безбедности корисника.

Ипак, основни утисак је да је Петроварадинска тврђава неискоришћен, недовољно атрактиван да привуче грађане (и туристе), а због вишедеценијског системског неодржавања, и небезбедан простор.¹²

Град Нови Сад је у неколико стратешких развојних докумената нагласио значај Петроварадинске тврђаве за развоја града:

ТАБЕЛА 2. – ПОЛОЖАЈ ПЕТРОВАРАДИНСКЕ ТВРЂАВЕ У РАЗВОЈНИМ И СТРАТЕШКИМ ДОКУМЕНТИМА НОВОГ САДА

Просторни плана Града Новог Сада (на јавном увиду)	Простор за рекреацију (стр. 37); Јединствен пример фортификацијске и грађанске барокне архитектуре (стр. 68); Квалитетни потенцијали чијим активирањем и ефикасним коришћењем је могуће остварити бржи и квалитетнији економски и социјални развој (стр. 74); Најважнији туристички потенцијал (стр. 75); Развој посебне понуде из области културе (стр. 79, 130)
Генерални план града Новог Сада до 2021. године – (пречишћен текст) ¹³	Највреднији део наслеђа (стр. 963); приоритетна урбанистичка целина (963); Просторне целине под посебним условом заштите; посебна врста примарног градског центра (стр. 974); Развој према посебним програмима; Најлепша парковска површина у граду (стр. 978); Очување просторне доминантности (стр. 999); по значају представља потенцијал за различите атрактивне намене и садржаје (стр. 1.003).
Стратегија привредног развоја Града Новог Сада ¹⁴	Унапређење туризма (стр. 43/70); Унапређење рада културних и туристичких установа у граду (стр. 50, 51, 71); План имплементација за 2010. годину (стр. 82, 83); Туристичке вредности (стр. 100); парк (стр. 108);

Нови планови детаљне регулације,¹⁵ произашли из докумената вишег реда, предвиђају изградњу саобраћајног коридора (у најнижем рангу саобраћај-

¹¹ Спроведена су Прва археолошка истраживања. Наставак истраживања је уследио 2002., када су рекогносцирани трагови – палеолитски налази, што је време насељавања локалитета тврђаве померило на 90.000 година п.н.е. (Михаиловић, 2002) и (Бунарџић, 2003).

¹² Главни колски приступ Горњој тврђави је поправљен након две године од утврђивања његове небезбедности (2006–2008).

¹³ „Службени лист Града Новог Сада“ број 39/2006

¹⁴ Стратегија је дефинисала 5 кључних области привредног развоја Новог Сада до 2014. године: Привлачење инвестиција и стварање позитивне пословне климе, Подршка и развој малих и средњих предузећа, Развој савремених технологија и унапређење образовног система, Унапређење туризма и развој пољопривреде („Службени лист Града Новог Сада“ број 49/ 2009).

¹⁵ ПДР Петроварадинске тврђаве у Новом Саду и ПДР моста на траси моста Франца Јозефа у Новом Саду су били на јавном увиду од 3. 9. до 4. 10, односно од 13. 9. до 14. 10. 2010. године.

ница), која подразумева мост и тунел с приступним саобраћајницама које треба додатно да повежу бачку и сремску страну града. Саобраћајни коридор кроз Петроварадинску тврђаву је био предмет међународног конкурса,¹⁶ који је дефинисао коначан капацитет коридора као моста са 4 траке и пратећим пешачким и бициклическим стазама, приступним саобраћајницама и тунелом са две тунелске цеви у истом профилу.

Посебно је значајна улога културног добра Петроварадинске тврђаве у Дунавској стратегији коју је покренула Европска унија, а која обухвата и Републику Србију. Документ Позиција Републике Србије за учешће у свеобухватној стратегији ЕУ за регион Дунава, који је усвојила Влада Републике Србије,¹⁷ узима у обзир и значај и вредности културног наслеђа као изузетан ресурс за (локални) развој. У стубу „Социоекономски развој“ јасно је наглашено да се „Културно наслеђе, а посебно споменици културе и локалитети, третирају као значајан ресурс за развој локалних средина, те тако могу дати посебан допринос како у Републици Србији, тако и у читавом региону Подунавља“.

4.2. Анализа показатеља одрживог развоја културног добра Петроварадинске тврђаве

Индикатори одрживог развоја приказани у Табели 3, примењени на случај Петроварадинске тврђаве, могу да укажу на пожељан оквир за израду одрживе стратегија овог културног добра.

5. Закључак

Основни циљ одрживог развоја јесте да сачува одрживе нивое употребе ресурса (продукцију) чак и насупрот очувању постојећег обима економског развоја, како наша генерација не би умањила способност будућих генерација да овим ресурсима управљају према својим потребама.

Балансирање економске, социјалне одрживости и одрживости животне средине је посебан изазов у процесима глобализације. Успешност локалних урбаних заједница мери се њиховом способношћу да се прилагоде савременим глобалним тенденцијама и да свој друштвени и економски напредак темеље на одрживој употреби наслеђених ресурса. Културно, а посебно градитељско наслеђе постаје изузетан ресурс за развој савремених економија 21. века. Креативне индустрије и мала предузећа, која се развијају у подстицајном окружењу историјског наслеђа, а посебно културни (фестивалски, сајамски) туризам и друге пратеће економије (забаве) унапређују третман културног наслеђа, његову обнову и заштиту и, на тај начин, и његово очување.

Равномеран и одржив развој јесте најбоља платформа за очување и унапређење градитељског наслеђа. Међутим, проблеми могу настати у срединама које имају потешкоћа да осмисле свој развојни профил у глобализованом свету (где је такмичење међу градовима све снажније), сагледају савремене економске трендове, економске и друштвене потенцијале своје средине и осмисле одрживу стратегију локалног развоја.

¹⁶ Међународни конкурс за идејно решење, идејни пројекат, студију оправданости и студију утицаја за изградњу новог моста преко Дунава у Новом Саду је расписан у септембру 2008. а окончан у јануару 2009. године.

¹⁷ Документ је усвојен на седници Владе Републике Србије одржаној 18. марта 2010. године, http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=126300 (14.10.2010).

ТАБЕЛА 3. – ПРИМЕЊЕНИ ИНДИКАТОРИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА НА СЛУЧАЈ ПЕТРОВАРАДИНСКЕ ТВРЂАВЕ

Модул	Кључни урбани индикатори	Случај Петроварадинске тврђаве
Економске функције града	Производ града/ индекс богатства (благостања); Разноврсност привредне структуре; Неформални облици запошљавања;	Активирати неискоришћене ресурсе (простора, објеката...) за развој савремене економије (базиране на креативној, културној индустрији путовања и забаве...), позициониране уз центар града Новог Сада, с условима за добро инфраструктурно повезивање.
Просторна структура града, намена и начин коришћења простора	Зависност од аутомобила; Атрактивност градских целина; Расположивост и доступност зелених и отворених простора; Заштићена природна подручја и објекти; Наслеђене урбане форме, очување амбијента и „духа“ места.	Очувати аутентичност историјског архитектонског склопа, очувати визуре и доминантност створених (грађевинских) и природних елемената комплекса Петроварадинске тврђаве. Колски саобраћај свести на минимум, уз рестриктиван режим коришћења.
Квалитет животне средине	Концентрација загађења ваздуха у зонама претежно туристичких намена; Изложеност саобраћајној буци и могућност дневног ублажавања деловања загађења.	У оквиру туристичке и делом стамбене зоне неопходно је усмерити главне саобраћајне правце ван заштићеног подручја, а унутрашње токове свести на минимум, уз развој јавног и алтернативних видове превоза.
Одрживост саобраћаја	Интермодалност саобраћајног система; Организованост јавног и приградског превоза; Обим саобраћаја у дневном и сезонском вршном периоду; Густина друмске мреже (km/100km ²).	Развијати алтернативне – обилазне правце. Смањити утицај постојећих саобраћајних токова и не планирати развој саобраћајне инфраструктуре која ће допринети повећању обима саобраћаја У зони културног добра Петроварадинске тврђаве планирати пешачки саобраћај као доминантан вид кретања.
Институционални оквир за одрживи развој	Финансијска способност града; Учешће грађана у доношењу одлука о развоју града; Подршка активностима грађанских удружења у промовисању одрживог развоја, Формирање саветодавног тела за одрживи развој на нивоу локалне управе.	Проценити приоритете развоја и финансијске могућности за њихову реализацију. Спроводити Стратегију привредног развоја Града Новог Сада; сарађивати са грађанским удружењима, организацијама и иницијативама.

Приликом доношења значајних одлука, неопходно је дефинисати принципе и на основу њих оперативне мере за третман историјског градитељског наслеђа у контексту развоја града. Град Нови Сад је у својим стратешким и планским документима навео да је укупан будући развој града ослоњен и на неговање и очување културног и градитељског наслеђа, битно за развој културне, туристичке али посредно и економске понуде. Изградња саобраћајног коридора кроз подручје Петроварадинске тврђаве је стратешки инфраструктурни пројекат кроз простор који дуже време није вреднован на прави начин и чији потенцијали нису довољно сагледани.

Међутим, поред овог великог пројекта, културно добро Петроварадинска тврђава се суочава с два кључна проблема: недостатак визије (и на основу ње спроводиве стратегије развоја) и лидерства. Као последица недостатка програма примерене намене, овај простор је постао економски неинтересантан, друштвено неатрактиван, неистражен и углавном небезбедан за коришћење.

Страх од лоших утицаја пројекта инфраструктурног коридора на архитектонску аутентичност тврђаве, визуелну јединственост (недовољно истражених) археолошких слојева, статичку стабилност, али и на животну средину може бити предуслов за њену деградацију као културног добра и тиме културног капитала Града Новог Сада.

Одрживи развој културног добра Петроварадинске тврђаве би требао да буде базиран на очувању аутентичности урбане животне средине (културне и природне), која као таква може да буде темељ изградњи локалног идентитета градске заједнице Новог Сада и да омогући развој одрживе економије базиране на креативним, културним индустријама и другим савременим економијама.

Ипак није могуће осмислити и предводити стратегију развоја Петроварадинске тврђаве без институције која би била посвећена очувању, обнови, промоцији и другим видовима развоја, без обзира на то да ли ће се реализовати изградња саобраћајног коридора кроз зону културног добра или не. Капацитет ове тврђаве као јединственог визуелног и културног идентитета Новог Сада (Војводине и Србије) није могуће искористити за глобалну промоцију без заинтересованости, пожртвованог и синхронизованог рада и сарадње свих заинтересованих страна, а пре свега локалне самоуправе Града Новог Сада.

Литература

- Bilton, C./ Leary R. (2002), What Can Menagers Do for Creativity? Brokering Creativity in the Creative Industries. *International Journal of Cultural Policy* 8(1), 49/64;
Goodland, Robert (1995) *The Concept of Environmental Sustainability*, Annual Review of Ecology and Systematics, Vol. 26, pp 1–24.
Landry, C. (2000), *The Creative Cit – A Toolkit for Urban Innovators*, London: Comedia, Earthscan publications ltd;
Šoškić, H. (1991), *Ekonomija spomeničke baštine*, Zagreb: Školska knjiga;

Извори

- Bourdieu, P. (1986), The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (New York, Greenwood), pp 241–258;
Originally: in "Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital." in *Soziale Ungleichheiten* (Soziale Welt, Sonderheft 2), edited by Reinhard Kreckel. Goettingen: Otto Schartz & Co. 1983. pp. 183–98. The article appears here for the first time in English. Translated by Richard Nice.
<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> (9. 2. 2010);
Бунарџић, Р. (2003), „Петроварадинска тврђава – археолошки налази“, Музеј Града Новог Сада;
Михаиловић, Душан (2002), Археолошки преглед Српског археолошког друштва 1 (2003), <http://www.areports.com/ap1.pdf> (27. 9. 2010)
Redclift MR.1989. The Meaning of Sustainable Development. *Geoforum* 23: 395–403,
Tweed, C. and Sutherland, M. (2005) 'Built cultural heritage and sustainable urban development', *Landscape and Urban Planning*, No 83 (June 2007), pp. 62–69;
Целебџић О., Петрушевски Љ., Базик Д.: „Концепт система индикатора за праћење одрживог развоја“, Управљање одрживим просторним развојем, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд, децембар 2006. године, стр 43–51.
Indicators of Sustainable Development: Framework and Methodologies (http://www.un.org/esa/sustdev/csd/csd9_indi_bp3.pdf) (24. 10. 2010)

Summary

Darko POLIC, M.Sc. Architecture

PE „URBANIZAM“ THE URBAN PLANNING INSTITUTE OF NOVI SAD

CHALLENGES OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CULTURAL PROPERTY, PETROVARADIN FORTRESS

The objective of the paper is the analysis of architectural heritage as the resource for sustainable local socio-economic development in the example of Petrovaradin Fortress in Novi Sad, Republic of Serbia.

Methodological approach is based on the deductive method of viewing the literature and other sources based on:

- sustainable (local) development,
- EU legislation in the field of cultural heritage,
- Modern economies and industries,
- Other scientific research.

With analysis of economic and partially sociological aspect of the architectural heritage, it will be seen the elements that may contribute to their use for a modern local development. Also, it will be defined the indicators of sustainable development, which should indicate the sustainability degree of cultural property management.

With the method of the case study, for which selected the Petrovaradin Fortress in Novi Sad in Serbia, it will be investigated the defined elements and guidelines for future actions.

Result of the work should be the guidelines for the preparation of the model for sustainable management of cultural property "Petrovaradin Fortress". Model should determine the development directions, which by change of facility and space use, their use for the launching the new (and appropriate) aspects of contemporary economy, systematic restoration and research of Petrovaradin fortress and the education about the significance of Petrovaradin fortress, would accomplish the given goal – contribution to economic and social local development.

Final result would be the determination of the challenges for sustainable development of cultural property Petrovaradin fortress, based on the comparison of the sustainability level of two strategies: current development strategy based on the investment in the construction of infrastructure and another that promotes development of cultural property as the resource for sustainable local economic and social development. The degree of the sustainability of these two strategies would be determined by the defined indicators.

Contribution of the cultural property Petrovaradin fortress as the resource for sustainable local development may be an alternative to actual visions based on uncompromising development of infrastructure. The paper will indicate, in a wider, regional and global context, the significance of Petrovaradin fortress as the unique resource for a good global positioning of Serbia and the process of European integrations. The paper also points to the significant sources referring to the contribution of a modern economy based on a creative potential of the buildings and the architectural heritage zones, for overall local development. The paper will also indicate the necessity of systematic and sustainable cultural property "Petrovaradin fortress" fortress management, as well implying the involvement of other significant stakeholders and the sphere of third sector that are already contributed to its (sustainable) development.

Key words: sustainable development, architectural heritage, European Union, Petrovaradin Fortress